

TÓTFALUSY ISTVÁN

„A MEGNÓTT ÉLET”

(A hetvenéves Illyés Gyula)

(I.) Képeslapokból tudjuk, hogy a japáni nagyvárosokban vannak utcai automaták, amelyekből egy pénzdarab bedobása árán friss levegőt lehet szippantani. A levegő körülöttünk még nem romlott meg annyira, hogy ilyesminek szükségét éreznénk; a lélek légszomja azonban egyre többször s egyre fojtogatóbban ránknehezedik. A nyútt arcú japáni asszony maszkot tapaszt a szájára, úgy vesz — a pénzért — egy-két mély, éltető lélegzetet. Napi munkánk közben mi ugyanígy olvasunk el néhány mondatot, csak hogy erőre kapjunk, lobbanjon egyet a hitünk, hogy mégis érdemes.

Szippantásnyi tiszta levegőt: legalább egy-két lap elmét- és szívet-elevenítő olvasnivalót keresve mind gyakrabban vesszük elő Illyés Gyula írásait. Beleépülnek az életünkbe, mint egy-egy „mozgó testünkkel olvasható” híd, mint valami dal, amely újra meg újra fülünkbe csendül. Krúdy s Kosztolányi halála után, harmincöt éve mondta róla valaki, hogy „tízmillió magyar közül... ő tud ma legjobban magyarul”. Ez az ítélet változatlanul érvényes ma is.

Mondhatná erre valaki, hogy magyarul tudni *nem érdem*, s még a szép beszéd is éppúgy ajándék, mint a szép arc, az arányos természet: igazában a széptermő közösség kincse, és nem az egyén büszkesége. Mondhatná más, hogy *minden nagy költő művészi mestere a nyelvnek*, mind finomra csiszolt és megbízható eszközökkel dolgozik.

Az előbb idézett megállapítás igazi súlya épp ezeknek az ellenvetéseknek színe előtt mutatkozik meg. Illyés ugyanis nemcsak úgy „tud magyarul”, mint Szabó Pál vagy Tamási Áron és mindazok, akikre a szegénységnek gazdag örökségeképpen

hagyományozódott a tiszta magyar beszéd. Nemhiába ad hálát „a második nyelvért” — a franciáért, s nemhiába vallja, hogy magyarul Jules Renard-tól tanult.

Amint szülőföldjét, a dunántúli pusztát Párizsból hazatérve fedezte fel és vállalta igazán, úgy anyanyelvét is a „hú európai” tudatosságával ölelte magához, így lett az örökségből hódítás, s a kincsekkel megrakott parasztfiúból a magyar nyelv és lélek rejtett mélységeinek-lehetőségeinek tudatos kifejtője.

Talán ezért van, hogy az ő nyelvi „purizmusát” az igényes tollforgató, a mestersége szerszámaival megbecsülő művész gondosságán túl — a *nyelv közéleti szerepének fölismerése* ihleti. A magyar nyelv nemzeti jellemet kifejező sajátosságairól önála szebben senki sem írt. A Magyarok idevágó lapjai iskolakönyvbe kíváncsoknak. De megrendítő a Kenyértörés rövid eszmélése is, meg az a kemény vallomás, amely az Ingeny lakoma jegyzetei közt található: „Az írás és a beszéd módja mindenkit leleplez. Jól beszélni és írni magyarul, ez tehát igazánból: jellemkérdés. Az íróság ott kezdődik, mikor az ember felelősséget érez egy alany és egy állítmány összefűzésekor is; mert az is becsületvizsga; állítás, amiért helyt kell állni. Egy életen át! Egy nemzet életén át!”

Kosztolányi nyelvőri buzzóságát okkal hihetik némelyek az „irodalmi író” úri választékosságának. Illyés a közéleti ember tisztaság-igényével árnyal és latolgat, védi és gazdagítja a nyelvet, egymással való szót-értésünk elemi eszközeit, múltunk, jelenünk és jövőnk veszendő s ha úgy akarjuk, mégis elvehetetlen vonatkozási központját: „... abból a korból, — írja például valahol, — amelyet személyi kultusznak azért nem nevezhet az ilyen toll, mert a kultusz alulról fölfelé irányuló tisztelet, nem pedig annak felülről lefelé történő kicsikarása”. Az ilyen toll: itt a nemzeti lelkiismeret mázsákat mérő, de árnyalatokra is érzékeny mérlegének ingyelve.

A harmincas években, a Puszták népe s az Ormányságból Pestre irányuló egyke-ék sorskérdéseinek szóvátétele közben, eszmélt rá Illyés arra, hogy mit jelent a szó becsületvizsgálója. „Egy nagykátai kisgazdát — írja a Magyarokban — egyetlen mondatért tizennégy napra fogházra ítélték... a mondat idézet volt: szó szerint az én egyik könyvemből idézte.” „Végre rájöttem, hogy stílus-probléma... voltaképpen nincs is. A probléma itt is a becsületé, az állhatatosságé, a szókimondásé, az illedelmes szókimondásé.” Már akkor fölvetődött benne a nagy kísértés: az elnémulásé. „Hogyan énekelhetne az énekes, ha ráparancsolnának, hogy áriáiból, mondjuk az é vagy cisz hangokat a skála minden fokozatán hagyja ki, helyettük pislantson vagy nyeljen egyet, vagy, ami még ötletesebb: úgy ugorja át azokat, hogy a hallgatóság észre se vegye? Tudna egyáltalában énekelni? Így énekelek én.” Büntudatot érez, fiókjában gyűlnek az „örök befejezetlenségre ítélt kéziratok”. „Nem volna becsületesebb egészen elhallgatni?”

E kérdésre a tételes választ csak a Dőlít vitorla kötetének egyik verse adja majd meg:

*Nem lehet tisztességes ember,
ki a versírást abbahagyja.
Az igazmondást hagyja abba.*

*birodalmak estek
nem kapva lélekzetnyi verset.*

(Költők egymás közt)

A lelkiismeret magánhasználatra szánt felelete azonban rögvést elkészült. S mint aki botlítások zuhogása közt megtanul táncolni, úgy tanulta Illyés az „illedelmes”, de csonkaságában is teljes szókimondás művészetét.

A megrendítő az, hogy amit akkor megtanult, azt mindmostanáig jó volt tudnia. Harminc év világot-társadalmat megforgató átalakulásai után a közösség sorsáért felelős költőnek változatlanul éreznie kell, hogy „hangzavarban félreérthetetlen mondani nehéz... jól írni nehéz”. Annál jelentősebb a példa s a tényekben mutatkozó igazolás, hogy „a jól megfogalmazott, jól kifejezett szó jerichói erejű”: ledönti a butaság és gonoszság falait.

A Knokkei Biennálé költői nagydíját s a Herder-díjat Illyés („hú európaiként mondandói miatt figyelemre, bölintásra becsült más népek előtt is”) „fölnevelő édesanyjának”, a magyar nyelvnek lába elé kívánja helyezni. *Koszorúja* történelmünknek Berzsenyi, Kölcsey és Vörösmarty nagy költeményeihez méltó összefoglalása. Vallomásos tűzben megfogalmazza azt is, hogy a szegények-nyelve-magyar-nyelv, a „behúzott vállú parasztlak”, a „kópések-mosta, düh-pírja törölte orcájú” emberek „tolvaj-nyelve” hogyan őriz történelmet, s hogyan válhatik *hazává*: világba röpitővé.

(II.) Mint a „példamutató nagy ikerpár”: Bartók és Kodály a népzeneért s azon át az egész magyarság zenei műveltségéért sőt nemzeti öntudatáért és fennmaradásáért, úgy érzi magát felelősnek Illyés a nyelvért, amelyet a kunhalmokat emelő ősoktól örökölt. Íme: már a nyelvi elemzés is költői magatartásának lényegére nyitott: a közösségi felelőség- sőt küldetés-tudatra. *Bartáról szólva* megilletődötten rajzolja párizsi kamasz-önmagát, „aki a közösséget eredetileg nem is lanttal akarta szolgálni. (Hanem karddal.)... S épp, mert csak az eredményt, az előrenyomulást nézte, mert a *szeme hadvezéri maradt*, másokban is csak a teljesítményt figyelte, nem a teljesítőt: az egyéniséget.”

Ez a közéleti elkötelezettség sajátosan magyar és jellegzetesen tizenkilencedik századi örökségnek látszik, és manapság gyakran kétes értékű. Lengyel Balázs 1947-ben Illyés pályájának elemzése során arról írt, hogy a harmincas évek elején a Párizsból nemrég hazatért költő lelkében nagy átalakulás játszódott le. „Mint a gyerek, aki csodát látott, iszonyú jelenést, s már csak arról tud beszélni, így zárta be magát a magyar parasztsors valóságai közé Illyés, s az a lélek, akiben annyi fogékonyság volt az egyetemes emberi gazdag színpompájának teljes átélésére, így fogta le költészetét, versei hangját is — látszólag — erre az egy hűrra. A közösségével szemben felelős alkotó győzte itt le benne az egyedül művével szemben felelős művészt. Legyőzte? Lehet, hogy csupán új, s nem is szerencsétlen alkut kötött a művel.”

Maga Illyés mintha sohasem látott volna *törést* párizsi évei, indulása és itthoni költői megszólalása közt. Veres Péterről szólva határozott mozdulattal rámutat arra a világ-kórusra, amelyben ő is megszólalt: „Jeszenyin, Lorca, Erdélyi, Tamási, Giono, Veres Péter: csaknem egy sorozási korosztály, Európa egymástól legmesszebb eső pontjain. Műköltőivel a kontinens parasztsága szinte kórusban szólal meg, újkori válsága előestéjén, ..hiszen jó egy pár nemzet is a parasztságával kiáltott a fennmaradásáért.”

De Európa paraszti eredetű s a parasztság küldetését vállaló költőin túl nemzedékének többi költőjét is társának tudja Illyés. Veres Péterről szóló emlékezésében Saint Exupéryt, Malraux-t és Hemingway-t sőt Audent meg Spendert is emlegeti. Az ő korosztályuk tagjainak vallja magát akkor is, amikor Párizsban személyes ismeretséget köt a mesterekkel s az avantgarde fiatal vezéreivel, de akkor is, amikor hazatér. Hiszen ezek mind „főlfőálltak az íróasztal mellől, elmentek a *tetthelyre*... Hozzányúltak a tollon kívül más-más kifejezési eszközhöz is.” Ha ő nem Spanyolországba ment, ha nem a Kilimandzsáró vidékén keresett vadászkalandot, ha nem a délamerikai s szaharai légiforgalom megszervezése közben szerzett tapasztalatokat az emberi lét lehetőségeinek határaitól, hanem hazajött, hogy a puszták népéről meg az egykéről írjon, s Babits mellett egyre több részt vállaljon a Nyugat szerkesztésében, azzal semmit sem tagadott meg abból, amire kamaszfejjel elkötelezte magát. 1933-ban Erdélyi József lírai termését ismertetve ír a *Tárgyilagosság úrájáról*: „Ne a valóságot hazudjuk tele állítólagos költészettel, mint a szimbolisták tették, hanem a valóságból bontsuk ki a benne rejlő költészetet. A gondolat ölelje át az érzelmet, mint férfi a nőt és nem fordítva... A szimbolizmus mindent legyűrő, beolvasztó imperializmusa után a szerénység kora jött el.” Ez a néhány sor saját ars poetikája is, de egyúttal az egész korosztályé, amelybe beletartozik.

Az „alitterature” irányába induló, a minden irodalmias hagyományt megtagadó irodalom „újhullámába” teljesen beleillik tehát Illyésnek Erdélyin és Petőfin ihletődő költészete. „*Alku-tlanul európai* minden, amit ír: a Hősökről beszélek és az Ifjúság éppúgy, mint a Puszták népe, a Petőfi-monográfia vagy az Oroszország. Magyar költő ennyire nem érezhette még, hogy egyszerre szól népének, legszűkebb kis-hazájának égető gondjairól, s ugyanakkor része annak a kórusnak, amelynek tagjai a világ különböző tájain más-más módon, de ugyanegy gátrobantáson, jövőteremtésen fáradoznak.

A *Hősökről beszélek* 1946-os, első „legális” kiadásának előszavában Illyés e forradalmi költeményét, mely a Puszták népének „előjátéka és magva” volt, Babits Mihály emlékének ajánlotta. „1932 nyarán — írja — küzdő s még mindig kezdő költőként kéthetes hivatali szabadságomat Babits Mihály vendégszerető házában töltöttem. Délelőtti pihenésül mindketten a verset választottuk. Az esztergomi tág-egű kert alsó sarkában ő egy-egy középkori latin himnusz fordítását róttá, a felsőben én e költemény szakaszait. Délben kicseréltük az eredményt. Ellenlétesebb anyag ritkán került egymás mellé azon az asztalon, ahogy ellentétesebb múltú és

célú író sem az asztal mellett. Mégis sok egyesített bennünket. Nemcsak a vers szeretete. Nemcsak az — a szorosabb — kapocs, hogy földik voltunk, s ismerős világról beszéltem. Epp a végletek közeledtek egymáshoz bennünk? Babits Mihály a tiszta humanizmus megtestesítője... szinte támogatta az én merész igazságomat, elképzelem, hogy épp a merészsége miatt. Naponta megújuló biztatása nélkül tán sohasem készül el ez a költemény. Hitte, hogy végeredményben az igazságot — az ő Igazságát is — szolgálja." Az ellentétes végletek egymáshoz közeledése nemcsak Babits égenek tágasságát bizonyítja, hanem Illyés merész igazságának egyetemes érdekét is.

32-ben Babits látta vendégül Illyést. Egy jó évtized múlva majd Illyés kel védelmére Babits örökségének, de személy szerint mindazoknak is, akik a Nyugat korában Babits körül tágegű ég alatt merész igazságokat tettek szóvá, s az Igazságot ellentéteket villantó vitákban próbálták megközelíteni. Amily „alkutlanul” vállalta kortársi egybetartozását a Párizsból világgá rajzó költőnemzedékkel, úgy vallja magát, vitakozva is, egynek azokkal az írőkkel-költőkkel, akiket Babits halálakor a fasizmus, később a háborús bűnösöket nyomozó „hamar ítélet” vagy a „polgári anarchizmust” elutasító dogmatizmus hajlandó lett volna proskribálni. Elég az Ingven lakoma két kötetében egybegyűjtött prózai írásainak tartalomjegyzékét végiglapoznunk ahhoz, hogy fölmérjük, kit és mit mentett meg az élet és az emlékezet számára. „A magyarságnak nincs annyi kincse — írta 1945 nyarán: Szabó Lőrinc, Németh László sőt Veres Péter zaklatásának idején — hogy vakon, minden indulatnak, eldobálja.” S ugyanezt a képet részletezi 1954-ben *Babitsról fiataloknak* írott hitvallásértékű esszéjében: „A csárdákban valamikor leghetykébben a falu legnincstelenebb legényei vagdoszták a falhoz a poharakat. Telik nekik is rá, van miből! — nem nehéz kitalálni, mi hajtotta erre a lelket, milyen hazug önvigasz. A szerencsés nagy népek mellett mi bizony írói értékek dolgában is szegények vagyunk. De annyira még nem, hogy konokon épp a kincseink kiszorásával fitogtassuk a bőséget.” — „Adjátok vissza ellenfeleimet — kiáltja már-már elkecsereдетten — a méltókat, hogy harcolhassak.” A Tiszták Perellája óvja majd úgy — élete árán is — az albigens mestereknek csak beavatottak számára érthető följegyzéseit, ahogyan Illyés óvja költészetünk meg a körülöttünk hangzó európai líra tőle idegen, de igaznak ismert hangjait, eredményeit is: elkülönülve s mégis szolidárisan. A harmincas években a szegényekhez való hűség gondja kínozza. A társadalomba való külső beilleszkedés, az anyagi-személyi biztosítottóság közepett is tudta, hogy „nem menekülhet”: nem szabad kiszakadnia azok közül, akiknek nevében szót emelt. Most a pályatársak és a tágegű Európa szolidaritását látja vállalni s hangsúlyozni valónak. Nemcsak lovagiasságból vagy barátságból. hanem a nagy közöség érdekében, amelynek létérdeke, hogy eget nyissanak fölé.

(III.) A mi kis Magyarországnak legtöbb hegysége szinte féltényérrrel letakarható. Legtöbb nagy költőnk életműve is: egyetlen égbenyúló csúcs, legfőljebb egyetlen hegyvonulat. A hetvenéves Illyés e téren ritka kivétel. Súlyos időkben gazdaggá: egységes voltában is változatossá teljesedett az életműve. Vonulat vonulat mellé gyűrődött benne az embert, nemzetet és világot egyaránt megpróbáló esztendőkből. A lírai költészetben, a szép- és az értekező prózában meg a drámában egyaránt korszakosan jelentőset alkotott; nemcsak jelentős művekkel gazdagította irodalmunkat, hanem olyan nyelvi-formai vívmányokkal is, amelyeknek meghódítása maradandóan formálni fogja irodalmunk jövő történetét. Megmagyáritotta például a francia klasszicizmus drámai módszerét, amelyetől Shakespeare nyomába szegődő drámai költészetünk mindmáig idegenkedett. Polgárjogot szerzett a népnyelvnek és a népi eszjárásnak az esszében; az irodalomnak ezen a területén előtte senki sem írt így: „tárgyilagos lírájának” szövetébe — egyre tudatosabban — mind több szálát szőtt bele a magyar líra múltbeli örökségéből: Petőfi hangja mellett megszólaltatta Berzsenyiét, Aranyét, Kölcseyét, fölzendítette Kisfaludy és Vörösmarty hexameterét, disztichonját. Ha valaki ma az ő műveinek olvasása közben nevelkedik olvasóvá, kilátást talál majdnem az egész magyar irodalomra.

Illyés nagyon mélyen átélte és nagyon becsületesen megszólaltatta lírájában a háborús veszteségeink okozta gyászt.

*Nagy vagyok? Kiemelkedő?
Mint most a házkémények,
hol a tető
leégett*

írja egyik abbahagyott versében. A fizikai és a szellemi veszteség, gyászolnivaló egyszerre jelenik itt meg egy hasonlat két pilléréként. S a pillérekre ugyanaz az önellenőrző kétely épít ívet, amely a többszörös hűség becsületvizsgálán is újra meg újra jelentkezett. A szintén befejezetlenül maradt nagy költeményben, a Vár a vízen címűben „eleink községháza, Budavár” ledőlését panaszolja.

*Szalad a Duna tik-tak-csillogása,
viszi gúnyfénytel a „honszerző” Arpád
lovasrohamát, Szent István palástját,
Koppányt, a székely Gyulát, vitte Erdélyt,
vitte az elvért-ölteket, s az elvért
ölöket, végül az elvet magát —
Allítsátok meg e sodró Dunát.*

A Fehér-fekete kötet évszáma szerint ez a töredék 47-ből való. Illyés ekkor már nemcsak a puszták népének költője, hanem az egész nemzeté.

Megünnepli az országépítés nagy eseményeit. Az építőkhöz szólva világosan megfogalmazza, hogy nemcsak gazdasági talpraállásról van itt szó, nemcsak épületek újjáépítése folyik, „új létezőmód föltételeit gyártják meg itt”.

*Kettős küzdelem
hősei az új épületeken
rajtatok
fordult meg: börtönt rakjatok
vagy bástyát, jól vigyázzatok!*

Sikererőfeszítés című prózai költeményében arról számol be, hogy két lehetőség között választhatott. Győzelmet ígérő, napfényes útra hívták egy vitorlás-equipage idegen nyelven beszélő tagjai, de ezer fortély árán visszatért a tenger-mélyi hajóba, az országhoz, a néphez, amelyet tengerfenékre süllyesztett az orkán. Az életmű s a század csodája, hogy ez az áldozat hosszabb távon megint gyümölcsözőnek bizonyult.

1966 októberében a nemzetközi költőtalálkozózn Illyés az egész modern költészet jellemzésére használta ezt a néhány szót: „kesztyűdobás a kétségbeesésnek”. Ekkorra kiderült, hogy nemcsak Budavárának szakadt le még a lépcsőháza is (az épp akkorra már fel is épült talán), „a világ, sőt általában a lét, kiváltképp az emberi lét huszadik századi állapotát, akik tudatosítani képesek, tudósok, bölcselők, felelős államférfiak, sőt másállapotos nők, kétségbeesettek vallják. Vagy legalábbis hirdetik”. Igaz: „aki zokog: üvöltve bizik”. De azért nemhiába keresi Illyés a magyar líra világirodalmi „esélyességének” magyarázatát épp abban, hogy a kétségbeesés alapmódoja, a vég kockázatának keserű mérlegelése a mi költészetünkben ősidők óta otthonos.

A tengerfenékre zökent nemzet sorsának vállalása elszakíthatta — látszólag s ideiglenesen — egy „tisztafényes szavakat” kiálló költőcsoporttól, de példaadó alakká növeli akkor, amikor a világ a veszedelmekre és kockázatokra eszmél. Amint Hunyadi „öt haza hőse gyanánt”, Róma, Rouen, Tahiti tornyait harangszóra bíró hősiességgel állt helyt valaha, Illyés is *példaként* vívja küzdelmeit s évek során eszmél rá maga is, mi mindenért kell legalább „pernyi csodákkal” vívnia. A *Mint a darvak* égi magasságban röpülő „tisztái” ebben a szövegösszefüggésben már világtörténelmi környezetben jelennek meg újra: épp az albi „Tiszták” egyetemesebb érvényű példázatában. A katharok „friss, vidám ütemű” himnuszai: Illyés hazulról hozott hitvallását fogalmazza meg, s az ő programját állítják a kétségbeeséssel farkasszemet néző emberiségnek:

*Üzeni az Úr: légy bátor,
bátorság a fő erény!...
Legyőződ rögtön a Rosszat,*

*ha megveded kínjait!
Szenvedést arra mi hozhat,
aki az Úrnak — segít?*

Perella hitetlenül vesz részt a tiszták küzdelmében. Az Úrban nem hisz, de a jóért folyó harc szükségességében és értelmében igen.

Mi az, amivel a mi *Perellánk* a tiszták harcában segíteni tud? Túl a harc tényének, kockázatának, felelőségének világos megfogalmazásán, ami már önmagában is küldetés (Bartók „beszéde” „a joggal erőt ad a legzordabbhoz is: a kétségbeeséshez”)?

Először is azzal, hogy vissza akarja állítani bennünk a mindenség rendjében, a kozmoszban való hitet. A parasztok hitét, a krumplibokrokét, amely hit a jóért küzdő ember erőfeszítésének értelmet ad. Azután azzal, hogy elutasítja az emberiségünket fenyegető tudathasadást; a jó és rossz ellentétét vallja, vállalja, de a szellem és a test, az ösztön és az értelem harmóniáját lehetségesnek, szükségesnek hirdeti. A „tiszták”-nak tiszta még az erotikája is; az ember ösztönös, testi voltában is harmóniára termett.

És segít még ez a hitetlenül hívő költő azzal, amiről tanulmányunk elején beszéltünk: a szó erejének hangsúlyozásával. Az az emberiség, amely a kozmoszt kaoszznak nézi, amely megtagadja a szellem nevében a testet, a test nevében a szellemet, — szétdarabolja és kőpadra feszíti a szót is: a kozmoszt markoló, az emberi személyiség harmóniáját kifejezőt. Illyés nyelvi pontossága ezen a ponton válik példává és zászlóbontássá.

(IV.) Talán még mindig van „sértődött” katolikus olvasó, aki Illyés Gyulát csak a *Katolikus költészet* címmel 1933-ban megírt esszéjének szerzőjeként tartja számon. (Amint — több joggal — lehet olyan is, aki még mindig a népi — urbánus ellentét erőterében méregeti életművét.) Azt az esszét is érdemes ma — negyven év múlva — újraolvasni! De elsősorban rá kell eszmélnie arra minden reálisan gondolkodó embernek, mit nőtt Illyés Gyula és költői — írói életműve azóta. A negyvenes évek végéről való *Élő szobor* című negysorosra:

*Mit mondasz? Hogyha akkor meghalok, Tudod mit, álljak egyelőre úgy még,
tán épp e téren kőszoborhoz jutnék? hogy vacsorára hazaballagok.*

Világért sem akarjuk most „másfelől” szoborrá formálni. De a katolikus ember mégis dantei szemmértékkel mér: evilágban is Isten és az örökélet mértékeit alkalmazza. Nos: a teljesedés útján bátran előre lépő Illyésben, aki új és új viadaloiban egyre elszántabban dob kesztyűt a kétségbeesésnek, aki remekművekben fogalmazta újra a kozmosz, az ember és „a jerichói erejű szó” hitét, mi hitetlenül is evangéliumi embert látunk.

ILLYÉS GYULA VERSE

Szadisták és genocidák

*Valakihez a farkas is
fohászodik, mikor üvölt,
hogy ne legyen az ég s a föld
hozzá komisz.*

*Nem ölök, nem ez a szakom,
de ha hinnem kell valaha,
ki máshoz fohászkozhatom,
szörnyek ura,*

*szadisták és genocidák:
vérivók védnöke, ha nem
hozzád? Akié a világ:
a kegyelem!*

*Megvetettelek, Szörnyeteg.
Vallottam: nem te vagy az Úr!*

*S lám hozzád senki nem rebeg
hasztalanul!*

*Vallja alj-buta s fő-eszes:
ahhoz fuss, aki ostoroz,
azt imádd, hogy legyen kegyes,
a fő gonosz!*

*„Ti, farkas-arcú égiek,
ti tudtok nyájjal banni jól,
értvén farkas-értelmileg
mi az akol.”*

*Tántorgok már, — nő még csak egy
csapást (várja szinte szívem)
és leomlok és hiszek — hiszek:
— „istentelen!”*